

Előszó

A Polanyianának ez a száma, amit most kezében tart az olvasó, sok más elődjéhez hasonlóan, hazai és külföldi Polányi-kutatók írásait közli. A tanulmányok tárgya: Polányi Mihály filozófiájának, tudományelméletének, episztemológiájának interpretálása, valamint néhány vele kapcsolatban gondolkodó (Pólya György, Lakatos Imre, J.M. Macmurray) nézeteinek összehasonlító elemzése és kritikája.

Az *első* tanulmányt Phil Mullins, az Amerikai Polányi Társaság periodikájának, a Tradition and Discovery-nek a felelős szerkesztője, a Missouri Western State College professzora, jeles Polányi-kutató írta [Polanyi's Participative Realism](#) címmel. Ebben Polányi „reality”, „real”, „realism” fogalmait veti alá beható elemzésnek.

Polányi teljes mértékben tisztában volt a maga korlátaival - írja Ph. Mullins. Nem tartotta magát vérbeli filozófusnak, s úgy tűnik tudomásul vette, filozófiája - részben - a fő áramlatokon kívül áll, s hogy ő elsősorban az episztemológiában, a tudományelméletben és még néhány más nem kevésbé fontos területen nyújthat maradandót. És mert ezt felismerte, megadatott neki, hogy formába öntse nem egy vonatkozásban originális gondolatait és hogy szinte élete végéig nagyszámú hallgatóságához szólhasson.

Igen figyelemreméltónak tartja Ph. Mullins mindazokat a gondolatokat, amelyekkel Polányi az episztemológiát gazdagította. Elég hacsak arra utalunk, amit Polányi a „felfedezés”-ről („discovery”), a felfedezésnek a megismerés folyamatában játszott szerepéről mondott. A megismerő (knower) azzal az elhatározással lát neki a megismerésnek, hogy neki valamit fel kell fedeznie, valamit fel kell tárnia, ami eddig rejtve volt, valamint explicitté kell tennie. Ez motiválja, ez hajtja őt. Tudja, a megismerés, a feltárás, a rájövés, azaz a felfedezés eredménye kisebb vagy nagyobb mértékben múlik rajta, azaz a megismerőn.

Reálisnak lenni - véli Polányi - azt jelenti, birtokában vagyok annak a képességnek, hogy ki tudom bontani a burkából, fel tudom fedezni azt a rejtett valamit, amit eddig nem, vagy csak részlegesen, homályosan, pontatlanul ismertem, pontosabb képet tudok adni róla. Polányi értelmezésében - írja Ph. Mullins - a megismerés egyben részt-vevés (participative) belehelyezkedés (indwelling) a megismerendőbe. Mint megismerőnek részem lesz a tudásban. Polányi mindezeket a gondolatokat több írásában fejtette ki, amelyek közül a legteljesebbnek s egyben a legkonzisztensebbnek Ph. Mullins a *Személyes tudás* című monográfiát tartja.

A *második* tanulmány szerzője Frank Tibor történész, az ELTE BTK Angol-Amerikai Intézet igazgatója, a Polanyiana szerkesztőbizottságának tagja, a magyar emigrációkutatás jeles képviselője. [George Pólya and the Heuristic Tradition \(Fascination with Genius in Central Europe\)](#) című írásában a Keleteurópából, jelesül a Magyarországról több hullámban kirajzott nagyszámú zseni tablóját rajzolja meg, hogy azután megállapodjon és részletesen szóljon a magyar emigráció egyik jeles alakjáról, Pólya Györgyről, a matematikusról, a problémamegoldó gondolkodás originális képviselőjéről, és persze vele

kapcsolatban Polányiról. A tanulmány elején Frank Tibor felteszi az előtte is már oly sokszor megfogalmazott kérdést - amire kielégítő válasz eddig még sohasem született - és meglehet a jövőben sem fog -, hogy t.i. mivel magyarázható a kelet-európai régió (ezen belül Magyarország) zseni „túltermelése”? Miért éppen itt, éppen ekkor és ily nagy számban torlódtak egymásra a zsenik? És mi hajtotta őket oly nagy számban az emigrációba, sokakat nyugatra? Vajon a világ legtermészetesebb dolgának kell-e tartanunk, hogy a magyar zsenik oly számosan kerestek és találtak maguknak, távol szülőhazájuktól, érvényesülési lehetőséget, s futott be nem egy közülük fényes karriert, szerzett elismerést, megbecsülést, hírnevet.

Pólya György, aki a nagy magyar matematikus Fejér Lipót tanítványa volt, a heurisztika magyar tradícióját, a problémamegoldó gondolkodás modelljét vitte magával, hogy azután kikötve az Egyesült Államokban, széles körben hatva tegye közkinccsé a páratlan szellemi értéket. Frank Tibor részletesen kitér arra, hogy a Magyarországon meghonosodott Eötvös-tanulmányi versenyek mintájára, hogyan bontakozott ki amerikai földön a tanulmányi versenyek rendszere, felszínre hozva sok-sok addig rejtett tehetséget.

Polányi Mihály a felfedezést, a problémafelismerést és megoldást taglaló gondolataival kapcsolódik Pólyához. Idevonatkozó megállapításai szintén igen jelentősek a heurisztika számára. Ezért nem véletlen, hogy mindkettőjüknek bőven volt mondanivalója a másik számára. Erről igazán majd akkor győződhetünk meg, ha sor kerül a Polányi-hagyatékban őrzött levelezésük közlésére.

A *harmadik* tanulmány szerzője, *Palló Gábor*, tudománytörténész, a Polanyiana szerkesztőbizottságának tagja, a MTA Filozófiai Intézetének helyettes vezetője. A szerző [*Anti-Totalitarian Research programs and their Tacit Components*](#) című tanulmányában ezúttal az 1956-os emigráció Angliában nagy karriert befutott képviselőjét, a matematikus-filozófus Lakatos Imrét mutatja be és veti össze néhány vonatkozásban a nálánál 30 évvel idősebb, s ugyancsak Angliában menedékre talált fizikokémikus-filozófus Polányi Mihállal.

Palló röviden utal Lakatos Imre magyarországi, kalandos fordulatokat sem nélkülöző korszakára, majd összeveti a két magyar gondolkodó filozófiai, tudományelméleti koncepcióját, ami - tekintettel a 60-as években létrejött személyes kapcsolatokra -, bizonyára érdeklődésre tarthat számot a magyar olvasók körében.

Életútjuk közös vonása, hogy mindketten önként vállalták az emigrációt, mivel egyikük sem azonosult az éppen uralkodó autoriter rendszerrel. Viszont a tekintetben már lényeges különbség volt közöttük, hogy milyen filozófia állt döntésük háttérében. Hasonlóság volt közöttük a tekintetben is, hogy mindketten elvetették a marxizmust, ami Polányinál egyértelmű és életreszóó volt, Lakatos Imrénél azonban nem, nála nem egyszer tetten lehetett érní a marxista utánérzéseket.

Mindketten erőteljesen hangsúlyozták a tudományos teóriák racionális voltának fontosságát, de Polányi nem éri be ennyivel. Az ő felfogása szerint a tudomány túlléphet a tapasztalaton, s olyat is állíthat, amit a tapasztalat segítségével nem lehet közvetlenül ellenőrizni.

A két gondolkodó egymástól eltérő, sőt jó néhány vonatkozásban egymással élesen szembenálló felfogása figyelemreméltó tanulságokat kínál, amelyek közül mi itt csak néhányat villantunk fel. Lakatos például nem osztja Polányi liberális felfogását, hasonlóképpen az igazság felfedezésének „lineáris” értelmezésére vonatkozó gondolatait sem. Elutasítja Polányinak a tudósok köztársaságára vonatkozó nézeteit, a hitre támaszkodó elkötelezettség koncepcióját, valamint a morális szempont alapján történő ítélezést pedig egyszerűen utópiának tartja, s ezen az alapon ugyancsak elveti. Diametrálisan ellentétes véleményt képviselnek ők ketten a demarkációs vitában (a tudomány és áltudomány között húzódó határ megvonásának kérdésében) is. Lakatos szerint Polányi túlbecsüli a kopernikuszi fordulat jelentőségét, holott - szerinte - még az is kétséges, hogy vajon Kopernikusz véghezvitt-e egyáltalán fordulatot a tudományban.

Az eddig bemutatott tanulmányok *első közlések* voltak. Ezeket a szerzők kifejezetten a Polanyiana számára írták. A most következő két írás viszont utánközlés. A Polanyiana szerkesztőbizottsága azért döntött a két tanulmány publikálása mellett, mert megítélése szerint releváns információt közölnek, és mert a folyóiratok, amelyekben elsőízben megjelentek, idehaza nem érhetők el, illetve igen csekély a valószínűsége annak, hogy eljutnak az érdeklődökhöz.

Robin A. Hodgkin oxfordi filozófus és pedagógus, ismert Polányi-kutató az Oxford Review of Education (Vol. 23, No. 3.) 1997. évi számában publikálta [Making Space for Meaning](#) című tanulmányát. Ebben összeveti *John Macmurray*nak és *Michael Polanyi*nak a megismerés természetére vonatkozó nézeteit.

R. A. Hodgkin mindkettőjüket személyesen is jól ismerte, s jelzi, a két gondolkodó is közel állt egymáshoz. Éveken keresztül együttműködtek a Moot-körben és a Gifford előadók gárdájában. Azt már igazán csak véletlennek lehet tekinteni, hogy mindketten ugyanabban az évben (1891) születtek és ugyanabban az évben (1976) hunytak el.

J. Macmurray Oxfordban szerezte diplomáját. A 30-as évektől a filozófia és logika professzora különböző angliai egyetemeken. Fiatal korában marxista nézeteket vallott. Legismertebb művei: *Philosophie and Communism* (1933), *Creative Society* (1935), *Conditions of Freedom* (1946), s amiről az itt közölt tanulmányban gyakran lesz majd szó: *Persons in Relations* (1961).

J. Macmurray azon kevés angol filozófusok egyike volt, akik a 30-as és 60-as évek között felléptek a pozitivista-redukcionista nézetekkel szemben, megkérdőjelezték a karteziánus filozófia túlértékelését, s felhívták a figyelmet az érzékeknek a megismerésben játszott szerepére, amit szerintük sok gondolkodó eddig túlságosan is lebecsült. Tudvalevő, hogy hasonló nézeteket vallott Polányi is. A szerző bemutatja még Susan Langer, angol zenepedagógust és pszichológust, aki Helen Keller amerikai író nő példáját felhasználva érvel amellett, hogy miért is indokolt jóval nagyobb súlyt helyezni az érzékeknek a megismerésben játszott szerepére. A századfordulót követően a pedagógia elmélete és gyakorlata nem fordított kellő figyelmet az érzékek kiművelésére s ennek súlyos következményei lettek.

Heller Keller Adams - 1888-1968 - két éves koráig úgy fejlődött mint ahogy általában egy egészséges gyermek fejlődni szokott. Aztán egy súlyos betegség következtében megnémult, elvesztette látását és

hallását. Serdülő korában rádöbbsent arra, hogy neki magának kell önmagán segítenie, mert ezt más helyette nem teheti meg. Emberfeletti erővel megtanult „hallani”, „látni” és „beszélni”, megtanult környezetével kommunikálni. „élvezte” a zenét, a művészetet, utazott, „élményeket” gyűjtött, s végül könyvek egész sorában írta meg tapasztalatait. Ezek közül a filozófiai szakirodalom is gyakran említi *Philosophy in a New Key* című munkáját, amelyben arról számol be, hogyan vette birtokba a világot (súlyosan sérült) érzékszervei segítségével.

A szerző - többek között - megemlíti még A. Koestler *The Act of Creation* című könyvét is, aki az ún. „belső vízióról” írva, hasonló gondolatokat fejt ki, mint H. Keller, J. Macmurray és Polányi.

Szó esik még tanulmányában az angol neofredianus gyermekpszichológusról és gyermekpszichiáterről, D Winnicott-ról, akinek nézetei több kérdésben igen közel álltak Polányiéhoz, azzal a különbséggel, hogy nála az érzéki megismerésben a játék játszotta a főszerepet.

Visszatérve Polányira, R. Hodgkin kiemeli, hogy az ő episztemológiájában konzisztens rendszerré állnak össze a személyes tudásról, a megismerésről mint felfedezésről, a képességek fenomenológiájáról, a hallgatólagos tudásról, a nemtudatos tudásról, a fókuszált figyelemről, a relaxációs receptivitásról, az állati és emberi megismerés különbségéről vallott gondolatok.

R. Hodgkin tanulmányát egy a kreativitást modelláló ábrával zárja le, s részletes jegyzetekkel és irodalomjegyzékkel teszi hitelessé mondanivalóját.

Másik utánközlésünk egy riport, amit [J. C. Polányival](#), a Nobel-díjas kémikussal *Hargittai István* akadémikus, a BME professzora, a Szerkezeti Kémiai tanszék vezetője készített 1995-ben a *The Chemical Intelligencer* című periodika számára, a riportalany „fogorvosi rendelőre emlékeztető” fogadószobájában.

Hargittai István először az őt magát is behatóan érdeklő szakmai kérdésekről faggatta riportalanyát, majd rátértek a személyes jellegűekre. J. C. Polanyi elmondta, hogy apja egy éven át tanította őt Manchesterben, majd Meredith Evans és Ernst Warhust professzorokhoz került, akik mindketten apja tanítványai voltak. Ph.D. dolgozatát az utóbbi vezetése mellett írta meg.

Apjának az az elhatározása, hogy a természettudományokról átvált a társadalomtudományokra, jelesül a filozófiára, az episztemológiára, a tudományelméletre, őt egyáltalán nem lepte meg, mivel éveken keresztül tanúja volt apja e tudományterületek iránti intenzív érdeklődésének.

J.C. Polanyit lenyűgözte, hogy apjának mennyi releváns gondolata támadt pld. a tanulás, az ismeretszerzés területén, ahol pedig ő előtte már sokan, sok mindent elmondtak, leírtak. Kezdetben a társadalomtudományok egyes képviselői nem vették őt komolyan, volt aki outsidernek tartotta, de ez egyáltalán nem szegte kedvét apjának. Idővel azután egyre többen lettek azok, akik elismerték teljesítményét. Polányi Mihály különösen nagy elismertségnek örvendett a teológus-filozófusok körében, akik konzekvens morális tartásáért tartották őt nagyra. Meglehet - mondja J. C. Polanyi -, hogy

idővel elfelejtik őt, de azok a gondolatok, amelyekkel az episztemológiát, a tanulás elméletét, a tudományfilozófiát gazdagította, részét fogják képezni a tudománytörténetnek.

Arra a kérdésre, hogy vajon J.C. Polanyi osztja-e apja filozófiai nézeteit, úgy válaszol, hogy emberileg igen, de mint filozófus nem. De mindjárt hozzáteszi, ő nem filozófus és nem is kompetens nyilatkozni filozófiai kérdésekről.

Egy másik kérdés arra vonatkozott, hogy vajon gyermekei tudatában vannak-e, mit jelent a Polányi név, mit jelent ehhez a családhoz tartozni. Igen - hangzik a válasz. Gyermekeimben igen erős a családi identitásérzés, jól ismerik családi hátterüket.

A riport befejező részében szó esik még arról, mi jellemzi Kanadában az egyetemi és akadémiai struktúrát, mennyiben lehet őket összevetni az európai tapasztalatokkal. J.C. Polanyi elmondja, hogy Kanadában a tanszékvezető közel sem gyakorol olyan hatást a diákjaira, mint ez Európában, ill. a kontinensen megszokott. Itt nincsenek ún. „tudományos iskolák”. Számolnak azzal, hogy az oktató befolyása mulandó, de azért remélik, hogy tanításuk pozitív visszhangra talál a diákok körében.

A riport néhány eddig még sehohsem publikált fotója külön csemege az érdeklődők számára.

A riport szövege után közöljük még J.C. Polanyinak a Nobel-díj átvételekor 1986-ban mondott beszédét.

Szerkesztőbizottság

Polanyiana 6. évfolyam, 2. szám, 1997
<http://www.kfki.hu/chemonet/polanyi/>
<http://www.ch.bme.hu/chemonet/polanyi/>

[Vissza a tartalomjegyzékhez](#)